

Anetta Ejdulis

Osadnictwo paleolityczne i mezolityczne południowej części obszaru dorzecza Marychy : badania powierzchniowe i sondażowe na Sejneńszczyźnie

Światowit : rocznik poświęcony archeologii przeddziewowej i badaniom pierwotnej kultury polskiej i słowiańskiej 7 (48)/B, 193-195

2006/2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANETTA EJDULIS (*MUZEUM OKRĘGOWE W SUWAŁKACH*)

**OSADNICTWO PALEOLITYCZNE I MEZOLITYCZNE
POŁUDNIOWEJ CZĘŚCI OBSZARU DORZECZA MARYCHY.
BADANIA POWIERZCHNIOWE I SONDAŻOWE NA SEJNEŃSZCZYŹNIE
(PL. 72-79)**

Obszar dorzecza Marychy zalicza się do mikroregionu Pagórków Sejneńskich, stanowiących część Pojezierza Wschodniosuwalskiego. Jego zachodni skraj stanowi górny bieg Czarnej Hańczy, południowy – granica sandru augustowskiego. Od wschodu i północy rejon zamyka granica państwa (KONDRACKI 1994: 55-62; 1998: 120, 122). Do omawianej części dorzecza Marychy zaliczono rejon na południe od Berznik do miejscowości Stanowisko, gdzie Marycha staje się rzeką graniczną Polski, Litwy i Białorusi. Cechą charakterystyczną tego regionu są lasy stanowiące zaczątek Puszczy Augustowskiej oraz występowanie dużych jezior rynnowych: Gieret, Pomorze i jeziora wytopiskowego Zelwa. Pagórki są tu nieliczne, gdyż zaczyna się teren równinny (sandrowy), utworzony przez osady wodno-lodowcowe, głównie piaski i żwiry. Administracyjnie obszar ten wchodzi w skład powiatu sejneńskiego województwa podlaskiego. Analizie poddano dwa poprawnie przebadane obszary AZP: 18-89 i 19-89 oraz obszar 18-88, który czeka na weryfikację badań.

Badania powierzchniowe, realizowane w ramach AZP, rozpoczęto w dorzeczu Marychy w roku 1982, ale systematyczne prace pod kierunkiem Grażyny Iwanowskiej i Anny Bitner-Wróblewskiej z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie ruszyły dopiero w 1985 r. (BITNER-WRÓBLEWSKA, IWANOWSKA 1992).

Charakterystycznym zjawiskiem zaobserwowanym na badanym terenie jest występowanie stanowisk wielokulturowych, grupujących materiały od epoki kamienia (przede wszystkim paleolit i mezolit), aż po czasy nowożytny. Lokalizacja stanowisk w pobliżu jezior i rzeki sprawiła, iż stanowiska noszą ślady wielokrotnego zasiedlenia, a materiały z powierzchni są mocno przemieszane. Do najciekawszych, zlokalizowanych w bliskim sąsiedztwie Marychy stanowisk, należą dwa duże obozowiska z materiałami krzemiennymi, datowanymi na paleolit, mezolit i epokę żelaza. Na stanowisku Kiecie 1 (12) znaleziono 179 krzemienu, a w obrębie drugiego obozowiska – Kiecie 11 (46) pozyskano 285 krzemienu, z powierzchni około 300 m².

Zebrałe w trakcie badań powierzchniowych inwentarze krzemienne wymykają się bardziej precyzyjnym określeniom chronologicznym. Duża liczba materiałów krzemiennych datowana jest na epokę brązu i czasy późniejsze. Może być to przyczynkiem do podkreślenia zjawiska długotrwałego używania narzędzi krzemiennych, nawet w czasach, gdy na innych terenach zostały już one zupełnie wyparte przez narzędzia metalowe. Wiąże się z tym problem

określenia chronologii znalezisk krzemiennych z czasów od epoki brązu po szeroko rozumianą epokę żelaza (EJDULIS, IWANOWSKA 2002: 33). Materiały z badań powierzchniowych łączą zazwyczaj zabytki z kilku jednostek kulturowych. Określenie ich chronologii może być obciążone ryzykiem błędu, zwłaszcza jeśli chodzi o wyroby niecharakterystyczne. A bardzo często inwentarze mają szerokie ramy chronologiczne lub są ogólnie datowane na epokę kamienia.

Pomimo tego, z całości analizowanych materiałów można wyróżnić zabytki o cechach dystyngtywnych, świadczących o przynależności do danej jednostki kulturowej. Z zabytków paleolitycznych pozyskano: liściak lyngbyjski (Fig. 2:4) i dwa liściaki dwukątowe kultury świderskiej ze stanowiska 11 (15) w Zelwie (Fig. 2:1-2), świderski liściak trzpieniowaty ze stanowiska 9 (40) w Wigrańcach (Fig. 2:10) i ze stanowiska 11 (46) w Kieciach, oraz półtylczak skośny, znaleziony na stanowisku 3 (23) w Kieciach (Fig. 2:3). Do materiałów określonych jako paleolityczne należy dodać wiórowe rdzenie dwupiętowe wraz z pozyskanymi z nich wiórami. Obraz tych inwentarzy uzupełniają ryłce, drapacze, wiórowce, a także odpadki poprodukcyjne, czyli odnawiaki, świeżaki i wierchniki.

O osadnictwie mezolitycznym w tym regionie świadczą znaleziska rdzeni ołówkowatych ze stanowisk 1 (5) i 2 (6) w Gibach (Fig. 1:1,5), stanowiska 11 (46) w Kieciach (Fig. 2:5), stanowiska 8 w Kieciach (Fig. 2:9) oraz stanowiska 13 (1) w Wilkokuku (Fig. 2:6). Ponadto w inwentarzach występują liściaki, wiórowe ryłce łamańce, surowe wkładki, wiórki oraz fragmenty wiórów (najliczniej części sęczkowe i wierchołkowe). Występują one w towarzystwie innych typów ryłców i drapaczy. Materiały te można zaliczyć do kundajskiego kręgu kulturowego, dla którego charakterystyczne jest stosowanie techniki naciskowej. Ciekawym elementem jest znaleziony zwykły trapez na stanowisku 11 (46) w Kieciach (Fig. 2:8). Zaliczono go do ugrupowania związanego z mezolitycznym kręgiem północnym.

Stanowiska z inwentarzami paleolitycznymi i mezolitycznymi grupują się w południowej części obszaru dorzecza Marychy. Właśnie na tym terenie rozpoczęto badania sondażowe: w październiku 1996 r. na stanowisku 2 w Gibach przebadano 11 m². Zabytki zalegały na głębokości do 80 cm od powierzchni wykopów i wymieszane występowały w tej samej warstwie naturalnej: w humusie i warstwie piasku średnioziarnistego koloru pomarańczowego. Ogółem pozyskano 600 zabytków krzemiennych,

22 fragmenty kości i 6 fragmentów zęba dużego przeżuwacza. W materiale przeważają odłupki, wióroodłupki i okrucy, czyli zabytki nie dające podstaw do określenia chronologii. W grupie narzędziowej najliczniej reprezentowane są skrobacze (10 sztuk), rylce (2 sztuki: klinowy jednak i węglowy boczny), wiórowce (2 sztuki), surowe wkładki, trzpień liściaka z retuszem strony spodniej trzonka i fragment zbrojnika typu Wieliszew lub złamany wysoki trapez. Obok nich występują fragmenty wiórów (części sęczkowe i wierzchołkowe). Pozyskane rdzenie to wiórowe, wiórkowe i wiórowo-odłupkowe o zmienionej orientacji. Materiały uzyskane z sondażu wskazują na trwanie na tym obszarze osadnictwa od mezolitu (kundajski krąg kulturowy), po epokę brązu (Fig. 4, 5).

Drugim badanym sondażowo miejscem było stanowisko 11 w Kieciach, na którym w październiku 2001 r. przebadano 15 m². Miąższość zalegania zabytków wynosiła do 35 cm od powierzchni wykopu. Profil przedstawiał się następująco: pod humusem zalegała warstwa piasku drobnoziarnistego, koloru pomarańczowego, zaś calec stanowił piasek drobnoziarnisty koloru jasnokremowego. Odmienne reprezentował się profil SE sondażu numer 6. Zarejestrowano w nim warstwę piasku drobnoziarnistego z zawartością węgla drzewnych, o miąższości od 8 do 12 cm. Przy stosunkowo ubogim ilościowo materiale pozyskanym z sondażu (34 sztuki), imponująco prezentuje się materiał zebrany w tym czasie z powierzchni stanowiska (292 zabytki krzemienne). Przeważają w nim odłupki, wióry, wiórki i wióroodłupki. Z wąskiej grupy narzędzi, obok skrobacza, zidentyfikowano drapacze (4 sztuki) i wiórowiec. Bardzo ciekawym elementem jest półtylczak i liściak trzpieniowaty, który technologicznie odpowiada kulturze kundajskiej (retusz półstromy), natomiast chronologicznie można go datować na późny mezolit. Wśród rdzeni (15 sztuk) przeważają okazy wiórkowe i dwupiętowe. Rok później z powierzchni stanowiska zebrano 114 zabytków krzemienych, wśród których imponującą część stanowiły rdzenie dwupiętowe i odpadki poprodukcyjne. Materiały te wydatowano na paleolit-mezolit i epokę brązu. (Fig. 6).

W październiku 2004 r. przebadano sondażowo kolejne stanowisko w dorzeczu Marychy. Na stanowisku 1

w Gibach założono pięć wykopów sondażowych, o wymiarach 1 x 1 m. Materiał zabytkowy zalegał w I i II warstwie naturalnej (humus i piasek drobnoziarnisty koloru pomarańczowego) i zalegał na głębokości do 70 cm od powierzchni wykopu. W profilach N sondażu nr 1 i 3 zarejestrowano warstwę piasku drobnoziarnistego z zawartością węgla drzewnych, o miąższości 5-20 cm. W trakcie badań pozyskano 63 zabytki krzemienne, wśród których najliczniejszą grupę stanowią odłupki i wióry, także retuszowane. Obok nich wystąpił fragment drapacza i wiórki. Pozyskane rdzenie to okazy wiórowo-odłupkowe o zmienionej orientacji (8 sztuk). Znalaziono również wierzchnik z rdzenia ołówkowego. Wśród inwentarzy wystąpiły także łuszcznie (Fig. 7). Materiał datowano wstępnie na okres od mezolitu po epokę żelaza.

Stanowiska zlokalizowane w południowej części dorzecza Marychy, poniżej linii Berżniki – Pomorze, zawierają w swoich inwentarzach ciekawe zabytki paleolityczne i mezolityczne, świadczące o przynależności do konkretnych jednostek kulturowych (wschodni odłam kultury Lyngby – tzw. kultura perstuńska lub grupa Wilno, która rozwijała się w okresie allerödu na ziemiach Polski północno-wschodniej). Występują tu także zabytki zaliczane do kultury świderskiej, funkcjonującej na tym obszarze w drugiej połowie dryasu III. Charakteryzowała się ona wiórowymi rdzeniami dwupiętowymi wspólnoodłupniowymi oraz trzoneczkowatymi i dwukątowymi liściakami z płaskim retuszem strony spodniej. We wczesnym holocenie, wraz ze zmianami klimatycznymi i środowiskowymi, część ludności przesuwała się zapewne ku północy, część prawdopodobnie przystosowała się do nowych warunków życia. Określa się ją mianem kultury postświderskiej. Trudno jest wyodrębnić zabytki należące do tej kultury w inwentarzach zebranych z powierzchni. W materiałach mezolitycznych przeważają zabytki, które możemy zaliczyć do kundajskiego kręgu kulturowego. Inwentarze tej jednostki dostarczają dookołnych rdzeni do produkcji wybitnie regularnych wiórów, wkładki typu Borki, liściaki i wiórowe rylce – łamańce. Obok bogatych inwentarzy z materiałami „kundajskimi” występują pojedyncze zabytki, związane z północnym kręgiem kulturowym.

Bibliografia:

- BITNER-WRÓBLEWSKA A., IWANOWSKA G.,
1992 *Kopia dokumentacji z badań AZP obszar 19-89*, Archiwum Muzeum Okręgowego w Suwałkach.
- EJDULIS A., IWANOWSKA G.
2002 *Osadnictwo w dorzeczu Marychy. Badania powierzchniowe i sondażowe na Ziemi Puńskiej i Sejneńskiej* [in:] *Badania archeologiczne w Polsce północno-wschodniej i na zachodniej Białorusi w latach 2000-2001, Materiały z konferencji, 6-7 grudnia 2001 roku*, M. Karczewska, M. Karczewski eds, Białystok, p. 31-45.
- KONDRACKI J.
1994 *Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa.
1998 *Geografia regionalna Polski*, Warszawa.

ANETTA EJDULIS (*DISTRICT MUSEUM IN SUWAŁKI*)

**PALAEOLITHIC AND MESOLITHIC SETTLEMENT OF THE SOUTHERN PART OF THE AREA
OF THE MARYCHA RIVER BASIN. SURVEY AND TEST EXCAVATIONS IN THE SEJNY REGION**

SUMMARY

The area of the river basin of the Marycha is part of the microregion of the Sejny Hillocks (the Podlaskie Voivodeship). The region to the south of Berżniki up to the locality of Stanowisko (AZP 'Archeologiczne Zdjęcie Polski – Archaeological Record of Poland' 18-88, 18-89, 19-89) was also included in the discussed part of the river basin.

Materials acquired during the survey and from the sites which were test excavated (Giby, Site 1; Giby, Site 2; Kiecie, Site 11) include Palaeolithic finds in their invento-

ries, which testify to their pertinence to the Lyngby and the Swiderian Cultures.

In Mesolithic materials there is a preponderance of finds which can be classified to the Kunda Cultural Circle. Alongside with rich inventories with "Kunda" finds, there are also single specimens related to the northern cultural circle.

(translated by Grzegorz Żabiński)